

Wójcik, Zbigniew

"Malá encyklopédia bádatel'ov a vynálezcov", Juraj Bober, Bratislava 1973 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 20/1, 133-135

1975

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

który przedstawił wspólnie z Janem Nowakiem (profesorem z UJ) projekt poparty przez geologów czechosłowackich. Przyjętą uchwałę o powołaniu Asocjacji podpisali wówczas także geolodzy z Rumunii i Jugosławii. Inicjatorzy organizacji przeprowadzili jej pierwszy zjazd w Polsce w 1925 r. Kolejne spotkania odbyły się w 1927 r. w Rumunii i 1931 r. w Czechosłowacji.

Po ostatniej wojnie reaktywowano organizację. Zgodnie z uchwałą sesji Międzynarodowego Kongresu Geologicznego w Meksyku w 1956 r. zmieniono jej nazwę na Asocjację Karpacko-Bałkańską. Pierwszy zjazd zmienionego stowarzyszenia odbył się w 1958 r. w ZSRR, a kolejne w Rumunii (1961), Polsce (1963), Bułgarii (1965), Jugosławii (1967), Węgrzech (1969) i Czechosłowacji (1973). W sumie więc odbyło się 10 zjazdów, co stworzyło potrzebę choćby ogólnego podsumowania dotychczasowego dorobku.

Autorami poszczególnych fragmentów publikacji są Dmitri Andrusov, Alois Matějka, a przede wszystkim Oto Fusán i Andrej Samuel — także redaktorzy opracowania. Pierwsi dwaj to uczestnicy zjazdów z okresu międzywojennego. Ich opisy trzech spotkań geologów w 1925, 1927 i 1931 r. są w istocie udokumentowanymi wspomnieniami. Podobny charakter ma również rozdział napisany przez Andrusova, dotyczący spraw ponownego powołania organizacji po ostatniej wojnie oraz zmiany jej nazwy na Asocjację Karpacko-Bałkańską. Odmienne opisano zjazdy powojenne. Ich charakterystyki przedstawione przez Fusána i Samuela są w istocie przedrukami oficjalnych dokumentów (sprawozdań z sesji generalnych, rezolucji, przedstawionych wyników prac poszczególnych sekcji itp.). Informacje dotyczące ostatniego zjazdu w 1973 r., podane do druku podczas przygotowywania spotkania, ograniczają się do danych zawartych w komunikacie przedzjazdowym. Całość opracowania uzupełniają wrywkowo zebrana literatura, w której nie wymieniono nawet okolicznościowych publikacji organizatorów poszczególnych zjazdów.

Tak potraktowana treść nie pozwala mi jednoznacznie określić charakteru dzieła. Jest to zarazem opracowanie dokumentacyjne (wspomnienia, przedruk niektórych oficjalnych dokumentów) i reklamówka. Myślę jednak, że w jakimś stopniu jest ono pożyteczne. Może z irytacji na uprawianie tego typu historii nauki ktoś zabierze się do napisania monografii Asocjacji Karpacko-Bałkańskiej.

Jest nadzieja, że będzie tak w rzeczywistości. Międzynarodowy Komitet Historii Geologii (INHIGEO) bowiem bardzo interesuje się pracami Asocjacji. W 1973 r. w Bratysławie zorganizowano nawet posiedzenie robocze¹, ale nie było ono związane z dziejami badań geologicznych w Karpatach i Bałkanach. Podczas następnego zjazdu, który obradować będzie za kilka lat w ZSRR, zostanie już zorganizowane posiedzenie specjalne, poświęcone ocenie wkładu polskich i radzieckich geologów w badania Karpat Wschodnich.

Zbigniew Wójcik

Malá encyklopédia bádateľov a vynálezcov. Zestavil a spracoval Juraj B o b e r. Bratislava 1973. Obzor ss. 742, ilustr. + map 8.

Nie jest to wydawnictwo nowatorskie pod żadnym względem. Jest po prostu wydaną estetycznie (dobry papier, zdjęcia, okładka, z 12 portretami, a wśród nich portrety M. Kopernika i M. Skłodowskiej-Curie) publikacją, zawierającą streszczenia informacji podawanych w różnych encyklopediach.

O jakości każdego słownika biograficznego decyduje dobór haseł oraz ich treść. Autor zawęził zakres dzieła do problematyki matematyczno-fizycznej i przyrodniczej, przy czym typując 3000 haseł wymienił wszystkich najwybitniejszych

¹ Por. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1974 nr 2 s. 432—434.

twórców działających w różnych okresach. Rzecz zrozumiała, że zwrócono uwagę na postacie najwybitniejsze (Kopernik, Newton), ale przecież nie brak nazwisk zdecydowanie mniej zasłużonych (np. polski geolog Tadeusz Bocheński).

Treść haseł jest na ogół lapidarna. Zadbano jednak o to, by wszystkie najistotniejsze osiągnięcia danej osoby były uwypuklone. Dla przykładu przytoczę w tłumaczeniu biogram polskiego geologa i podróżnika K. Bohdanowicza:

„Bohdanowicz Karol (bochdanowicz), 1864—1947 — pol. geolog, prof. w Akademii Górniczej w Krakowie, dyrektor Instytutu Geologicznego w Warszawie. 1886—88 prowadził badania w okęgach zakaspijskim i złotoustskim. 1889—90 brał udział w wyprawie do Średniej Azji, 1892—94 kierował badaniami geol. terenu magistrali syberyjskiej między Uralem i Jeziorem Bajkałskim, 1895 do 1900 prowadził ekspedycję, kt. zamierzała odkryć rudy złotonośne przy Morzu Ochockim, na Kamczatce, Półwyspie Czukockim i na Alasce. Podjął wycieczkę do Kalifornii. Z dzieł B. powstał pierwszy ros. wielki podręcznik do nauki o złożach rudy *Rudnyje mestorożenia* (1912—13), a następnie *Wstęp do geologii węgla* (1931), regionalna geologia świata *Geologia porównawcza* (1936), po jego śmierci ukazało się dzieło o światowych złożach mineralnych *Surowce mineralne świata* (4 t., 1952—53)”.
 Podane hasło stosunkowo obszernie. Muszę jednak podkreślić, że pominięto w nim zasadniczo tylko dwa szczegóły: dyrekcję Komitetu Geologicznego w Petersburgu oraz profesurę w Instytucie Górniczym w tymże mieście. Są to jednak funkcje w zakresie organizacji nauki, a dane na ten temat ograniczone zostały do minimum. Przekonać się o tym można analizując np. hasło Aleksandra Fersmana (w tym hasle zwrócono jednak uwagę na badania mineraloga radzieckiego prowadzone w Czechosłowacji).

Biogramów poświęconych polskim badaczom nie jest dużo. Nie ma np. Piotra Szczepanika, gdyż zapewne nie trafił jeszcze do encyklopedii, z których czerpał materiały autor. Natomiast o I. Łukasiewiczu napisano: „[...] 1853 w lwowskim szpitalu pierwszy raz praktycznie wykorzystał własną lampę naftową, przy świetle której można było operować”. Chyba jest to choć nie ujmująca całokształtu, poprawna definicja wynalazczości polskiego farmaceuty.

Dobór poszczególnych haseł odzwierciedla w pełni zestaw biogramów poświęconych polskim uczonym. W encyklopedii znalazły się m.in. biogramy: A. Alth, S. Baley, S. Banach, T. Banachiewicz, F. Bieda, T. Bocheński, W. Brudzewski (Wojciech z Brudzewa), M. Bylica, M. Skłodowska-Curie (tu: Curieová-Skłodowska), J. Czarnocki, S. Czarnocki, J. Czekanowski, J. Dembowski, S. Doktorowicz-Hrebniński, K. Fajans, J. Groszkowski, L. Hirsfeld, L. Infeld, T. Kotarbiński (jako logik), M. Kreutz, M. Książkiewicz, K. Kuratowski, S. M. Leszczycki, L. Marchlewski, S. Mazurkiewicz, J. Miłkusiński, J. Morozewicz, A. Mostowski, J. Natanson, M. Nencki, W. Olszak, K. S. Olszewski, E. Passendorfer, B. Pawłowski, E. Romer, J. T. Rostański, J. Samsonowicz, L. Sawicki, M. Sędziwój, W. Sierpiński, M. Smoluchowski, S. K. Staszic, H. Steinhaus, W. Szajnocha, A. Tarski, W. K. Teisseyre, J. Wdowiarz, Z. F. Wróblewski, J. M. Hoene-Wroński, S. W. Zaręczny, L. Zejszner (Zeuschner), R. Zuber.

Z zestawienia wynika, że dobór haseł biograficznych jest raczej przypadkowy. Wśród geologów nie znajdujemy tak wybitnych twórców, jak S. Dżułyński z młodszego pokolenia powojennych badaczy. Z wybitniejszych uczonych starszego pokolenia nie wymieniony został np. R. Kozłowski, Brak wzmianki o J. B. Puschu i W. Szaferze. Plejada wybitnych polskich matematyków (zaakcentowana stosunkowo wyraźnie) jest zaledwie dokumentowana nazwiskami starszego pokolenia. O młodszych fizykach w ogóle nie ma wzmianki, bo L. Infelda do nich zaliczyć nie można.

Braki w hasłach części podstawowej opracowania (s. 11—702) kompensuje częściowo kilka rozdziałów specjalnych: *Przegląd odkryć w matematyce*, *Przegląd odkryć w fizyce*, *Przegląd odkryć w chemii* (wraz z zestawieniem *Odkrywcy pierwiastków chemicznych*), *Przegląd odkryć w biologii*, *Przegląd odkryć w astronomii i kosmonautyce*, *Przegląd odkryć i wynalazków w technice*, *Przegląd odkryć geograficznych* oraz zestawienie *Laureaci nagrody Nobla*. Dział poświęcony odkryciom geograficznym dokumentowany jest ośmioma mapkami, stanowiącymi załącznik do encyklopedii.

Jak w każdym tego typu dziele jest sporo drobnych pomyłek. Są one wynikiem nieścisłości materiałów wyjściowych, ale także pewnej ogólnej nieznamomości historycznej problemu. Do pierwszych zaliczyłbym np. błąd w dacie urodzenia L. Zejsznera: 1807 zamiast 1805. Inna nieścisłość dotyczy miejsca urodzenia wybitnego słowackiego geologa D. Andrusova: napisano, że urodził się w 1897 w Juriewie (ZSRR). Powinno być: Juriewo (dziś Tartu w Estońskiej SRR) lub Juriewo w Rosji. Nieścisłości są także w innych biogramach. Np. o F. Biedzie napisano, że był prof. UJ, gdy tymczasem od 1952 r. prowadził katedrę w Akademii Górniczo-Hutniczej.

Mimo nasuwających się różnych zastrzeżeń twierdzą, że jest to książka bardzo dobra w swojej kategorii. Jako opracowanie popularnonaukowe w zasadzie nie jest dziełem bałamutnym. Krótkie i rzeczowo napisane hasła w pełni odpowiadają zapotrzebowaniom masowego odbiorcy (nakład encyklopedii specjalnej, pisanej w języku słowackim wynosi 8 tys.). Lepiej byłoby, gdyby eksponowano w nim większą liczbę zwłaszcza badaczy czechosłowackich (współczesnych), ale pociągnęłoby to za sobą zwiększenie się dzieła do dwóch lub większej liczby tomów.

Myślę, że byłoby bardzo dobrze, gdyby „Wiedza Powszechna” czy Państwowe Wydawnictwo Naukowe, obok powszechnych encyklopedii, zechciały wydać podobny słownik biograficzny. Dobrze byłoby również wydać po angielsku krótki słownik biograficzny uczonych i wynalazców polskich. Dzieło ostatnie, w założeniu popularyzujące naukę i technikę polską, powinno być zestawione przez pracowników specjalistycznych placówek naukowych, a przede wszystkim Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN, Muzeum Ziemi PAN i Muzeum Techniki NOT.

Zbigniew Wójcik

N O T A T K I B I B L I O G R A F I C Z N E

The Scientific World of Copernicus. On the Occasion of the 500th Anniversary of his Birth 1473-1973. Ed. by Barbara Bieńkowska. Transl. by Christina Cenkańska. Dordrecht 1973 D. Reidel Publishing Company ss. XII, 142, nłb. 1, tabl. 1, rys.

Wśród zagranicznych wydawnictw kopernikowskich godny odnotowania jest zbiór prac autorów polskich, opublikowany w trzech wersjach językowych: angielskiej, hiszpańskiej i węgierskiej. Wersja angielska książki, wydana przez holenderską firmę wydawniczą D. Reidel Publishing Comp., wyróżnia się luksusową szatą graficzną, znacznie staranniejszą od dwóch pozostałych. Wersję hiszpańską, zatytułowaną *Nicolas Copernico en el quinto centenario de su nacimiento 1473—1973*, wydała firma argentyńska: Siglo XXI Argentina Editores, a węgierską Gondolat Kiado (*Kopernikusz és Kora*).

Omawiany tom składa się z dziesięciu prac, z których trzy zostały po małej adaptacji przedrukowane z książki *Mikołaj Kopernik. Szkice monograficzne* (Warszawa 1965). Są to artykuły Włodzimierza Zonna, Edwarda Lipińskiego i Leopolda